

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертаційну роботу

**«ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ ПРАВОСЛАВНОГО ХРАМУ КИЄВА (X-
XVIII СТ.)»,**

здобувача ступеня доктора філософії
Ключнікової Анастасії Максимівни
з галузі знань 19 – Архітектура та будівництво
за спеціальністю 191 – Архітектура та містобудування

Робота відповідає спеціальності 191 – Архітектура та містобудування. Дисертація має ґрунтовну теоретичну складову і рекомендації для проєктної практики. Висновки до розділів і загальні висновки окреслено науковою мовою на високому рівні. Аргументовано мету, об'єкт і предмет дослідження, визначені завдання вирішено в логічній послідовності розкрито в тексті в чотирьох розділах роботи. Текстова частина доповнена великою кількістю візуального матеріалу, виконаного на високому рівні.

Актуальність теми дисертації сама авторка визначила так: «Необхідно простежити, як протягом кількох тисячоліть змінювалась композиційна побудова, планові рішення, морфологія форм, і виявити, які з цих складових були найбільш стійкими до змін і збереглися досьогодні в новозбудованих церквах». Тема дослідження є досить відомою і широко дослідженою в працях попередників. Однак дисертантка знайшла несподіваний аспект дослідження відомої теми, а саме порівняти між собою церкви Києва двох найважливіших архітектурних періодів і аргументувати, в чому саме проявилась національна своєрідність церков на кожному з на півперіодів Київської Русі і бароко. Новаторство такого підходу вдалося застосувати завдяки методу системно-структурного аналізу.

Об'єктом дослідження є православні храми Києва X- XVIII ст.

Предметом дослідження є еволюція образу православних храмів.

Межі дослідження: хронологічні – від часів Київської Русі (X ст.) до XVIII століття, територіальні – Київ.

Мета дослідження полягає в визначенні еволюції образу православного храму Києва від найдавніших часів і до кінця XVIII ст.

Задачі дослідження полягають в наступному:

- проаналізувати історичні та національні передумови формування і розвитку православної архітектури Києва X- XVIII ст.;
- розробити методологію дослідження православної архітектури Києва X- XVIII ст.;
- проаналізувати об'ємно-планувальні та композиційні особливості київських церков з метою визначення специфіки регіональної школи;

- дослідити особливості пропорційної і метро-ритмічної побудови;
- виявити характерні форми елементів-носіїв морфологічних ознак православної архітектури Києва, розробити каталог форм елементів;
- дослідити особливості конструктивних рішень і будівельні матеріали;
- проаналізувати декоративне оздоблення і вирішення інтер'єрних просторів;
- сформулювати і аргументувати ознаки регіональної своєрідності православної архітектури Києва Х- ХVІІІ ст.;
- проаналізувати вітчизняний досвід в сфері охорони, реставрації і відтворення православної архітектури Києва Х- ХVІІІ ст.

Оцінка обґрунтованості наукових результатів дисертації, їх достовірності та новизни

Наукова новизна досліджень полягає в наступному:

Вперше:

- сформульовано і аргументовано ознаки регіональної своєрідності православної архітектури Київщини Х- ХVІІІ ст.;
- проаналізовано об'ємно-планувальні та композиційні особливості київських церков з метою визначення специфіки регіональної школи;
- виявлено характерні форми елементів-носіїв морфологічних ознак православної архітектури Києва, спільне і відмінне в межах цієї території у порівнянні з суміжними регіонами в формотворенні і розроблено каталог характерних форм елементів.

Удосконалено:

- методологію дослідження православної архітектури Києва періоду Х- ХVІІІ ст.
- аналіз історичних та національних передумов формування і розвитку православної архітектури Києва Х- ХVІІІ ст.

Отримало подальший розвиток:

- дослідження особливості пропорційної і метро-ритмічної побудови;
- дослідження особливості конструктивних рішень і будівельних матеріалів;
- аналіз декоративного оздоблення і вирішення інтер'єрних просторів;
- вітчизняний досвід в сфері охорони, реставрації і відтворення православної архітектури Києва Х- ХVІІІ ст.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані:

- в науково-дослідних інститутах – з метою поглиблення уявлень про специфічні особливості православної архітектури Києва Х- ХVІІІ століть, для уточнення характеристик об'єктів вказаного періоду;

- в пам'яткоохоронних організаціях – для удосконалення законодавчих документів і доповнення та уточнення облікових паспортів на пам'ятку;
- в реставраційних організаціях – для здійснення реставраційних заходів або відтворення втрачених пам'яток вказаного періоду, для уточнення історико-архітектурних паспортів по конкретних пам'ятках, використання складеного глосарію і висновків дослідження для проведення реставраційних заходів, відтворення за аналогами втрачених елементів і деталей;
- в проєктних установах – для проєктування нових церков в національних формах;
- в вищих навчальних закладах – в лекційних курсах і в курсових проєктах;
- в релігійних установах – для ознайомлення духовних осіб зі специфічними особливостями православної архітектури Києва Х-ХVІІІ ст. для забезпечення автентичного вигляду експлуатованих під релігійні потреби храмів;
- в туристичній галузі – для привертання уваги до православної архітектури Києва Х-ХVІІІ ст. серед науковців інших країн та широкої громадськості, для включення цих об'єктів до туристичних маршрутів і залучення інвесторів для їх реставрації і дотримання в належному стані.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність та дотримання принципів академічної доброчесності

За своїм змістом дисертаційна робота здобувача Ключнікової Анастасії Максимівни повністю відповідає восьмому рівню Національної рамки кваліфікацій, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341, що зазначено у п. 5 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Дисертаційна робота є завершеною науковою працею і свідчить про дотримання принципів академічної доброчесності. Дослідження **«ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ ПРАВОСЛАВНОГО ХРАМУ КИЄВА (Х-ХVІІІ СТ.)»**, є результатом самостійної праці Ключнікової Анастасії Максимівни і не містить елементів фальсифікації, компіляції, фабрикації, плагіату та запозичень. Підтверджено перевіркою на антиплагіат, що використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають належні посилання на відповідне джерело.

Дисертація має традиційну схему побудови: українська і англійська анотації, словник спеціальних термінів, вступ, чотири розділи «СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ВИЗАЧАЛЬНИХ ОЗНАК ПРАВОСЛАВНОГО ХРАМУ

КИЄВА ПЕРІОДІВ Х-ХVІІІ ст.», «МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИЗНАЧАЛЬНИХ ОЗНАК ПРАВОСЛАВНИХ ХРАМІВ КИЄВА», «КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОСЛАВНИХ ЦЕРКОВ КИЄВА Х- ХVІІІ ст.», «МОРФОЛОГІЧНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМ ХРАМІВ Х- ХVІІІ ст.» з висновками до них, загальні висновки, список використаних джерел і додатки.

У Вступі авторка визначає актуальність теми дослідження, зв'язок дисертації з науковими програмами і темами, об'єкт і предмет дослідження, мету дослідження і завдання для досягнення мети, наукову новизну і практичну значущість роботи, дані про апробацію в статтях і на конференціях.

В першому розділі « СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ВИЗНАЧАЛЬНИХ ОЗНАК ПРАВОСЛАВНОГО ХРАМУ КИЄВА ПЕРІОДІВ Х-ХVІІІ ст.» вона аналізує джерельну базу, вплив зовнішніх чинників на формування образу православного храму Києва, періодизацію розвитку православного будівництва в Києві (Х- ХVІІІ ст.) і таким чином окреслює коло недосліджених питань.

В другому розділі «МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИЗНАЧАЛЬНИХ ОЗНАК ПРАВОСЛАВНИХ ХРАМІВ КИЄВА» авторка розробляє науковий апарат для проведення власного дослідження, характеризує вибрані загальнонаукові методи дослідження, розроблені нею теоретичні моделі об'єктів-виразників храмових особливостей на різних періодах православного будівництва і аналізує пам'яткоохоронну діяльність із збереження пам'яток православної архітектури Києва.

Третій розділ «КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОСЛАВНИХ ЦЕРКОВ КИЄВА Х-ХVІІІ ст.» присвячений аналізу композиційних характеристик об'єктів. Зокрема, розглядаються такі аспекти: принципи композиційної побудови церков і соборів Х- ХVІІІ ст. (пропорції, метро ритміка, силует, масштаб), планувальні рішення, характерні конструктивні схеми давньоруської архітектури.

Четвертий розділ «МОРФОЛОГІЧНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМ ХРАМІВ Х- ХVІІІ ст.» присвячений морфології форм і їх сакральній символіці. Розглянуто такі аспекти: типи куполів, елементи стін, декор та поліхромія і практичний досвід відтворення первісного вигляду київських храмів.

Серед сформульованих загальних висновків варто відмітити наступні:

«До ознак регіональної своєрідності давньоруських періодів слід віднести наступне:

- залучення до будівництва місцевих майстрів призвело до появи місцевих технік будівництва, технік стінопису, хоча традиції і композиції церковного стінопису на ранніх етапах запозичені візантійські;

- менший догматизм у порівнянні з Візантією призвів до урізноманітнення композиційних типів храмів (закомарні, стовпоподібні),

технік мурування з заміною каменю на різні варіації плінфи, поширення «світських» сюжетів в стінописах.

Ознаки регіональної своєрідності в часи бароко зводяться до наступного:

- відхід від жорсткого канону в бік «людського фактору», зображення святих і церковних діячів з українськими рисами обличчя, усміхненими, часом в українському пейзажі;
- застосування регіональних форм куполів, фронтонів з регіональними варіантами модифікованого ордеру, народностильовим декором, використання національних традицій різьблення по дереву в іконостасах;
- поєднання прийомів декорування з специфічними прийомами архітектури, зокрема, розкриття інтер'єру до зеніту бані для створення враження піднесення до неба.

Ознаками регіональної своєрідності давньоруських храмів є закомарні і стовпоподібні храми, нові конструкції склепінь, система підвищення підпружних арок прибудова до основного храму невеликого храму-хрещальні, мурування з цегли з утопленими рядами замість змішаного мурування «опус мікстум».

«Структурування фасадів на складові дозволило простежити зміну їх форм від періоду до періоду, встановити відсутність спадкоємного зв'язку між обрисами форм давньоруського і барокового періоду, довести, що у випадку стилю бароко в церквах Києва зміни в формотворенні складових елементів більш помітні, ніж зміни між трьома періодами Київської Русі, коли вони стосувались не так зміни форм, як змін масштабу, пропорцій, кількості форм. Застосування системного підходу дозволило проаналізувати конкретними прикладами зміну співвідношення висота: ширина між храмами різних періодів».

Отже, представлені результати свідчать, що дисертація Ключнікової Анастасії Максимівни **«ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ ПРАВОСЛАВНОГО ХРАМУ КИЄВА (X-XVIII СТ.)»** розглядає важливі питання еволюції київського храму давньоруського періоду і періоду бароко і виявляє регіональні особливості церков цього періоду, що є важливим внеском в сучасне будівництво церков.

Дисертаційна робота оформлена відповідно до вимог наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації».

Мова та стиль викладення результатів

Дисертаційна робота написана українською мовою. Зміст викладений логічно, грамотно, зрозумілою науковою мовою з правильним використанням специфічної термінології.

Оприлюднення результатів дисертаційної роботи

Результати досліджень, які викладені в дисертації, були представлені на 8 наукових конференціях, з них 7 – міжнародних, 1 – загальноукраїнська.

Результати дисертації були опубліковані в 8 наукових конференціях, з них 7 – міжнародних, 1 – загальноукраїнська.

Наукові публікації здобувача містять матеріали авторських досліджень, всі статті написано з співавторами з дотриманням принципів академічної доброчесності.

Наукові результати, викладені в дисертаційній роботі, повністю висвітлені у наукових публікаціях здобувача та відповідають вимогам п. 8-9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Недоліки, зауваження, дискусійні питання до дисертаційної роботи

1. Графічні таблиці мають дещо одноманітний характер, можливо, їх треба було урізноманітнити.

2. Деякі таблиці сприймаються як набір ілюстрацій і вони є недостатньо аналітичними.

3. Відчувається брак таблиць з авторськими фотографіями.

4. Порівняно з іншими розділами, недостатньо повно розкрито питання дослідження поліхромії і декору. Чи плануєте Ви це зробити в майбутньому?

5. Варто було б проілюструвати підрозділ, присвячений відбудові зруйнованих церков Києва авторськими світлинами.

Водночас ці зауваження не знижують якості представленого дослідження і є побажанням на майбутнє, якщо авторка планує і надалі продовжувати дослідження церков Києва.

Висновок про дисертаційну роботу

Все вищезазначене дозволяє зробити висновок, що дисертація «ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ ПРАВОСЛАВНОГО ХРАМУ КИЄВА (X-XVIII СТ.)», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 191 – Архітектура та містобудування, є завершеною, самостійно виконаною роботою, містить значну наукову новизну та практичну цінність і є особливо актуальною для відновлення зруйнованих пам'яток архітектури.

Дисертаційна робота за актуальністю, практичною цінністю та науковою новизною повністю відповідає вимогам чинного законодавства України, що передбачені в п. 29 Постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» від 23 березня 2016 р. №261 зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ №283 від 03.04.2019 р. та №502 від 19.05.2023 р., а також п. 6 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Здобувачка Ключнікова Анастасія Максимівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 19 – Архітектура та будівництво за спеціальністю 191 – Архітектура та містобудування.

Офіційний опонент

Доктор архітектури в дисципліні

Архітектура і Урбаністика, професор, професор

Кафедри Історії Архітектури і

Реставрації пам'яток

Краківської Політехніки

Ім. Т. Косцюшко

Домініка КУШНЄЖ-КРУПА

Poświadczam podpis doktora architektury, profesora D. Kuśhnerz-Krupy

.